

Van gemeentetoren tot carillon

E. Wolbink

Op 22 mei 2007 verleende de gemeente Hardenberg zichzelf een sloopvergunning, benodigd om in de nabije toekomst zowel het gemeentehuis als de carillontoren te kunnen afbreken. Die sloop is, zoals bekend, nodig om ruimte te creëren voor de bouw van een nieuw raadhuis. Ruim veertig jaren lang hebben gemeentehuis en carillontoren dienst gedaan. De klokkentoren en een deel van het gemeentehuis zullen in het voorjaar van 2009 worden afgebroken. Daarmee komt een einde aan het verschillende malen per dag terugkerende geluid van zowel de luidklokken, om het half uur, als het carillon, om het hele uur. Althans... voor bepaalde tijd, want het college heeft de toezegging gedaan dat het carillon zal worden herplaatst in het plangebied 'Slotgraven'. De precieze locatie is echter nog niet bekend.

Hoe het begon

De bouw van de carillontoren is onlosmakelijk verbonden met de bouw van een nieuw raadhuis voor de gemeente Hardenberg. Het voormalige gemeentehuis in Heemse, nabij het huidige Rus-

tenbergherplein, was in 1941 – bij de samenvoeging van Ambt en Stad Hardenberg – in gebruik genomen als raadhuis van de nieuwe gemeente Hardenberg. Al snel bleek het bestaande pand te klein en werd gekeken naar de mogelijkheden voor verbouw of nieuwbouw. Na onderzoek bleek er een sterke voorkeur voor de bouw van een groots bestuurscentrum in de stad. Daarmee kwam het gemeentehuis weer in het centrum en werd een eerste aanzet gegeven voor de nieuwe ontwikkelingen in de regio.

Het gemeentehuis en de precies 25 meter hoge klokkentoren werden ontworpen door de Zwolse architect H. Mastenbroek. Hij kreeg al in 1950 opdracht van het gemeentebestuur om het nieuwe bestuurscentrum te ontwikkelen. Mastenbroek had voor de oorlog vooral gewerkt in de stijl van het Nieuwe Bouwen. Een belangrijk deel van zijn naoorlogse bouwproductie kwam tot stand in de stijl van de zogenaamde 'shake hands' architectuur, een compromis tussen de Delftse School en het Nieuwe Bouwen. In 1958 was er voor het eerst sprake van een bij het nieuwe gemeentehuis te bouwen 'toren'. Die zou ook benut kunnen worden voor het laten drogen van de brandspuitslangen. Zover kwam het echter niet. Aanvankelijk zou de klokkentoren alleen, zoals het woord al zegt, een klok bevatten. Het moest een wijzerplaat worden, met een verlichte tijdsaanduiding. Voor de toren en de voor een deel er omheen aan te leggen vijver stelde de gemeenteraad een krediet van 105.000 gulden beschikbaar. Timmer- en aannemersbedrijf Gebr. Dijkhuis uit Hardenberg werd bij de openbare aanbesteding het bouwen van zowel het gemeentehuis, het politiebureau als de klokkentoren gegund.

Op initiatief van de afdeling Hardenberg van de Federatie Vrijwillige Vrouwelijke Hulpverlening werd een inzameling gehouden om de bevolking

De bouw van de
'gemeentetoren'.

Geheel links gemeentesecretaris drs. G. Jonker, gevolgd door burgemeester J.H. de Goede en de drie dames van het inzamelingscomité, staand bij de in de toren te plaatsen carillonklokken.

Gelukkig is het land, O Heer, die daar des Hemels tenten spreidt, Hollands vlag, gij zijt mijn glorie en Wilt heden nu treden. In november 1963 werden ook al sinterklaasliedjes ten gehore gebracht als: *Zie ginds komt de stoomboot, Hoor wie klopt daar kinderen* en *O, kom er eens kijken* en rond de kerstdagen speelden de liederen: *Stille nacht* en *Nu zijt welkome*.

in staat te stellen aan het gemeentebestuur, ter gelegenheid van de opening van het nieuwe raadhuis, een carillon aan te bieden. De presidente van de afdeling, mevrouw C. de Goede-Mom, was de echtgenote van de toenmalige burgemeester van Hardenberg. Diverse inwoners uit het noorden van de gemeente waren echter geenszins van plan geld te geven zolang zij nog verstoken bleven van een goede riolering. Hun credo luidde: *Zolang wij nog schijten op de ton, betalen wij niet voor het carillon!*

Het carillon werd geleverd door Van Bergen's Carillon-, torenluiddklokken- en torenuurwerken-fabriek uit Heiligerlee. Het bestond uit dertien klokken, waarvan de grootste een diameter van 40 centimeter had en de kleinste 20. De eerste vier liederen die erop gespeeld werden, waren:

Luchtfoto van de recent opgeleverde bouwwerken op en aan het Stephanusplein in Hardenberg, ca. 1963.

Drie van de door Van Bergen gegoten klokken voor het Hardenbergs carillon.

Storingen... maar wel meer muziek

Nog in hetzelfde jaar, 1963, waren er problemen met het klokkenspel. Vooral bij vochtige weersomstandigheden bleek het carillon niet helemaal aan de verwachtingen te voldoen. De kartonnen boekrollen zetten uit en liepen vervolgens vast tussen het mechanisme. Het probleem werd snel verholpen. Vier jaren later werd in een vergadering van de Culturele Raad opgemerkt dat het carillon niet al te best functioneerde en - zo schreef het bestuur - men zou graag zien dat het aantal klokken werd uitgebreid. Inmiddels was het aantal volksliederen al met vier uitgebreid en kon ook *het Wilhelmus* door het carillon worden gespeeld. In januari 1968 besloot het college tot aanschaf van twee extra muziekboeken met elk vier melodien. Een wekelijkse omwisseling van de muziekboeken

werd 'te arbeidsintensief' gevonden en daarom werd besloten om maandelijks te veranderen. Het door de burgerij bij de opening van het gemeentehuis aangeboden klokkenspel werd te licht bevonden. In de gemeente bestond een zogenaamd Carillonfonds, dat op naam stond van burgemeester Jan Slot. Dat gereserveerde geld en een gemeentelijke bijdrage was voldoende om de firma Van Bergen nog zes extra klokken te laten leveren.

Het Stephanusplein, gefotografeerd door ds. E.J. Loor, ca. 1964.

Begin 1972 liet de gemeente een onderzoek instellen naar het carillon door de Klokkengieterij Petit en Fritsen uit Aarle-Rixtel. Het carillon bestond toen uit negentien klokken waarvan er dertien uit 1963 dateerden en zes uit 1969. Ter bespeling van de klokken was een elektrisch-automatisch bandspeelwerk aanwezig. Dat stond opgesteld in de torenkamer op de eerste verdiepingvloer. Elke klok had inwendig een electro-magneethamer en daarmee werden de klokken aangeslagen. De klokken waren met stalen beugels aan betonbalken bevestigd. De klokkengieterij adviseerde om op korte termijn het klokkenspel volledig te laten reviseren of een plan te laten opstellen voor de plaatsing van een groter en zwaarder carillon. De klokkengieterij bood een nieuw groter drie-oktaafs carillon aan met 36 klokken,

Het monteren van de carillonklokken door een medewerker van Van Bergen.

mede omdat het bestaande klokkenspel niet voldeed aan de hoogste eisen van toonzuiverheid. Verder had het timbre, volgens Petit en Fritsen, een uitgesproken egaal karakter. Voor bijna 70.000 gulden zouden zij een nieuw carillon met zuiver afgestemde bronzen klokken kunnen leveren. De gemeente ging echter niet op dat aanbod in, vanwege het ontbreken van voldoende financiële middelen.

Het functioneren van het carillon bleef echter problematisch. Door het treffen van verschillende voorzieningen probeerde men daarin verbetering aan te brengen. Zo werd het automatisch bandspeelwerk verplaatst en werd een verwarmingselement aangebracht. Om voor altijd een einde te maken aan de voortdurende problemen besloot de gemeenteraad in 1976 om het automatisch bandspeelwerk te verplaatsen naar het portaal bij de buiteningang naar de publieke tribune van de raadszaal. Het kwam dus in het gemeentehuis te staan. Verder werden de oude melodieboeken (karton op linnen) vervangen door nieuwe exemplaren van kunststof, omdat die ongevoeliger waren voor vocht. Voor 14.000 gulden werd deze verplaatsing gerealiseerd. De speeltijden van het carillon werden tevens vastgesteld op wekdagen van 08.00 tot 20.00 uur en op zondagen van 09.00 tot 19.00 uur.

Bruidsmars

In 1999 werd er voor het laatst groot onderhoud aan de carillontoren gepleegd. Het klokkenspel had toen net een fikse opknappbeurt achter de

rug. De klepels, die aan één kant zover waren afgesleten dat ze de klokken niet meer raakten, werden omgedraaid; roestige onderdelen, waardoor bepaalde klokken zelfs niet meer werkten, werden vervangen en de carillonband werd vervangen door een computer. Op speciaal verzoek van gemeentebode Jan van der Kamp werd het aantal liederen uitgebreid met de bruidsmars uit Lohengrin van Wagner. Op het moment dat de bruidegom zijn aanstaande vrouw naar de trouwzaal leidde, startte de bode het lied. Op 09-09-1999 gebeurde dat voor het eerst. Vanaf dat moment kon het stadscarillon 41 melodieën spelen. De revisie werd verricht na aandringen van de toenmalige burgemeester. Op 30 augustus 1999 kon het 'nieuwe' carillon door het college van burgemeester en wethouders symbolisch worden overgedragen aan de scheidende burgemeester drs. Herman Smit.

De carillontoren in de winter van 2006-2007.

De onthulling van de eerste bronzen gedenkplaat, anno 1965. Deze wordt nu bewaard in ons museum.

Gedenken

Het plaatselijk comité '4 mei herdenking Hardenberg-Heemse' kreeg in 1965 toestemming van het gemeentebestuur om aan de klokken-toren een bronzen gedenkplaat te bevestigen met de tekst '10 mei 1940 - 5 mei 1945 Hardenberg ... opdat wij hen niet vergeten'. Onder de plaat werd een vitrine geplaatst. Daarin werd een opengeslagen boek gelegd, met vermelding van de namen van alle gevallen slachtoffers van de oorlog en bezetting uit de gemeente Hardenberg in de jaren 1940-1945. De bronzen plaat en de vitrine werden rechts naast de deur en onder de luifel aangebracht.

Twintig jaar later werd de eerste gedenkplaat vervangen door een bronzen exemplaar waarin de namen van de circa 120 omgekomen verzetsstrijders en andere oorlogsslachtoffers werden gegraveerd. Eind 2000 kreeg de firma Sillen & Co. uit Swalmen opdracht om andermaal een nieuwe bronzen gedenkplaat te maken.

De muzikale klanken die nu nog korte tijd uit de hoge toren komen, zijn gekozen door een speciale commissie. De leden hebben ieder tien liedjes genoemd en daarbij is rekening gehouden met de samenstelling van de bevolking. Jan van der Kamp, sinds 1977 gemeentebode, zorgde er onder meer voor dat *Grootvaders Klok* in het repertoire is opgenomen. De laatste jaren heeft de carillontoren in de maand december ook nog een functie gehad als baken. Bovenop de toren werd een van tientallen lampen voorzien groot ijzeren geraamte geplaatst. In de betrekkelijke duisternis kreeg de stadstoren daarmee het uiterlijk van een 'brandende kaars'. De kaars heeft

voor het laatst gebrand rond de jaarwisseling 2008/2009 en daarmee is ook aan deze korte traditie alweer een einde gekomen...

